

İSLÂM ÖNCESİ ARAP ŞİİRİNDE DİNİN ETKİLERİ*

Yazan : Reynold A.NICHOLSON

Çev.: Yrd. Doç. Dr. İbrahim YILMAZ**

ÖZET

Din, İslâm'dan önceki Arapların hayatlarında çok az bir etkiye sahiptir. Bu yüzden onların şiirlerinde, dini kavramlara rastlayacağımızı ümit etmiyoruz. Ancak bu insanların hayatlarını bütünüyle amaçsız, haz ve zevk uğrunda geçirdiklerini düşünmek de yanlıştır. Bu makalede, Eski Arap şiirinde yer alan dinî izler konusunda durulmakta ve önemli veriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Hıristiyanlık, Yahudilik, Şiir.

ABSTRACT

Influence of Religion on Pre-Islamic Poetry

Religion had so little influence on the lives of the Pre-Islâmic Arabs that we cannot expect to find much trace of it in their poetry. It would be a mistake to suppose that bedouin men always, or even generally, passed their lives in the aimless pursuit of plesure. In this article, it had been tried to research influence of religion on Pre-islamic poetry and given important clues of this subject.

Key Words: Religion, Christianity, Judaism, Poetry.

---

* Bu, yazarın *A Literary History of the Arabs* (Cambridge 1969) adlı eserinin 135-140. sayfalarının çevirisidir. Ayrıca bazı dipnotlar çeviren tarafından ilâve edilmiştir.

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı.

Din, İslâm'dan önceki Arapların hayatlarında çok az bir etkiye sahipti. Bu yüzden onların şiirlerinde, dini kavram ve anlamları çokça bulacağımızı ümit edemiyoruz. Onlar, Yüce Tanrı'ya ve bütün Arabistan'da saygı gösterilen, şefaatları sıcak bir şekilde Allah tarafından kabul edileceğini iddia ettikleri O'nun üç kızına el-Lât, Menât ve el-Uzzâ'ya inanıyorlardı. Bunun yanısıra onların, kullarına devamlı güzel şanslar getiren yüksek lütûf sahibi birçok putları da vardı¹. Sıradan bir çöl Arabı (bedevî), gerçek dindarlık hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Onlar, ilahları adına yemin etmeyi uygun görmekle birlikte, onlara ibadet etmeye karşı oldukça isteksizdiler. Suda boğulan bir adamın bir dala sarılması gibi, ihtiyaç anında Allah'a dua ediyorlardı. Fakat onların bâtil dinî merasimlere inançları daha kuvvetliydi. Dinlerini çok ciddiye almamalarına rağmen, onun pragmatik değerini çok iyi kavramışlardı. Bazı arzu ve zevklerini terk etmek zorunda kalmalarına rağmen, katılmış oldukları hac merasimi ve savaşın yasak olduğu dört ay, onlara huzur ve esenlik veriyor, maddî çıkar ve itibar kazandırıyor².

Ticaret din ile birlikte gelişti. Hac esnasında büyük panayırlar kuruluyordu. Bunların en meşhuru da, hac süresi içerisinde 20 gün kadar faaliyeti süren Ukâz panayırı idi. Bu panayırlar, Eski Arapların sosyal, politik ve kültürel hayatlarının bir dereceye kadar merkezidi³. Onlar, Arap kabileleri arasında güvenle görüşmenin mümkün olabildiği yegane mekanlar konumundaydı⁴.

Eski Yunan ve Modern İngiltere'de olduğu gibi, pek çok sosyal faaliyet, bu panayırlarda, atletik sporlarla değil, şiir ve hitabete ait edebiyat çalışmalarının halka arz edilmesi yoluyla gerçekleştirilirdi.

---

¹ Bk. İbnu'l-Kelbî, *K.el-Asnâm (Putlar Kitabı)*, trc. Beyza Düşüngen, Ankara 1969, s.mtn. 9-18, trc. s.29-36; Tülücü Süleyman, "Eski Arap Yarımadasında Muhtelif Dinler ve Mensupları", *Din Öğretimi Dergisi*, sayı 26, Ankara, Şubat 1991, s.86; Savran, Ahmet ve Demiryak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Erzurum 1993, s.14-18; Hamidullah, Muhammed, *İlk İslâm Devleti*, trc. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1992, s.17-18.

² Fayda, Mustafa, "Bedevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, V, 311-317.

³ Arap panayırları hakkında geniş bilgi için bk. Yılmaz, İbrahim, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1997.

⁴ Bk. Wellhausen, *Reste Arabischen Heidentums*, Berlin 1897, s.88 vd.

İleri gelen şairler şiirlerini okurlar, her kesimce kabul gören büyük söz sanatkârının takdirine arz ederlerdi⁵. Panayırlardan başka hiçbir mekan, şairlere böyle büyük bir şöhret kazanma imkânı sağlamıyordu. Bugün olduğu gibi, gelecekte de bütün Arabistan, Ukâz'dan bahsetmeye devam edecektir. Hz.Muhammed'in genç yaşlarında iken Ukâz panayırında Necrân piskoposu Kuss b. Sâ'ide (öl.m.600)'nin güzel konuşmasını hoşnut bir şekilde dinlediği rivâyet edilmektedir. Hz.Muhammed, bu Hristiyan vâizin konuşmasını ve şiirlerini putperest diğer şairlerin şiirleri ile karşılaştırmış ve değerlendirmiş olabilir⁶.

Bedevî hayat anlayışı, büyük oranda zevk ve hazza dayalıdır. Bedevî Arapları, aşk, şarap, kumar oynama, kısra dinleme, akıl ve hikmetle ilgili kısa, zarif ve etkili ifadeleri takdir ediyor, onlardan hoşlanıyor, bunun ötesinde ise mezarı görüyordular:

Kızarmış et ve şarap: sallanarak gezinti.

Metin ve tecrübeli bir devenin üzerinde gezinti.

Onun sahibi süratle gider.

Alçak vâdi ve düz ova üzerinde.

---

⁵Bk. Ateş, Ahmed, "an-Nâbiga ad-Dubyânî Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar" *Şarkiyat Mecmuası*, II (1957), s.37-40.

⁶ Metnini yazarı ve diğer bazı batılı müsteşrikler Kuss'u her ne kadar hristiyan olarak gösteriyorlarsa da, bu bazı kaynaklara göre doğru değildir. Kaynakların belirttiğine göre, o dönemin Arabistan'ında Varaka b. Nevfel, Ubeydullâh b. Cahş, Zeyd b. 'Amr b. Nebşe gibi Hz. İbrahim'in dinine mensup olup, Kâbe'nin tavafı, umre ve hac, gusül abdesti almak v.b. hususlara riayet eden, bu inançlarını özellikle de bir Allah fikrini genellikle kabileler arasında ve panayırlarda dolaşarak, Araplara telkin etmeye çalışan bazı insanlar vardı. Kuss da, Hanîf dinine mensup olup, bu telkincilerin ileri gelenlerinden biriydi (bk. Fr.Buhl., "Hanîf", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, V, 215-217; Cerrahoğlu, İsmail, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hanifler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI, 1963, s.81-92; Tülücü, Süleyman, *Zuheyr b. Ebî Sulmâ ve Edebî Kişiliği* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1982, s.20-21.

Mermer gibi beyaz ve güzel kadınlar.
Yerde sürünen altın saçaklı ve nadide giysileri ile.

Zenginlik, zevk verici rahatlık.
Ut'un tatlı nağmeleri içerisinde.

Böyle zevkler, kısa ömrümüze hakim olur.
Zaman değişme halindedir. Zamanın ahmağı insandır.

Servet veya istek, büyük ve küçük hazine.
Ölümünkiler her şey olduğundan beri, her şey birdir⁷.

Bu insanların hayatlarını tamamen amaçsız, haz ve zevk uğrunda geçirdiklerini düşünmek yanlış olabilir. Şüphesiz onların mal biriktirme, şeref peşinde koşma, kan davası gütmeye, intikam gibi bazı dünyevî amaçları da vardı. Şairin biri, bunu şu şekilde dile getirir: "Allah esirgesin! Sanki bir dağ gibi, elem verici bir hasret göğsüme ıstırap verdiği halde öleceğim"⁸. Şair İmru'u'l-Kays, bundan daha derin bir manaya şu şekilde işaret eder:

Ben, sade bir geçim içerisinde çalışırsam,
Az servet bana yetecek ve daha fazlasını aramayacağım.

Ancak daimî olan bir şöhretin peşinden koşacağım.
Bazen büyük şöhretlere ulaşan, benim gibi insanlar vardır.

---

⁷ et-Tibrîzî, *Şerh Dîvânî'-Hamâse*, nşr. Freytag, yrs. ve tsz., s.506.

⁸ et-Tibrîzî, *Şerh Dîvânî'-Hamâse*, nşr. Freytag, yrs. ve tsz., s.237.

Hayat devam ederken insan asla ulaşamaz.

Arzusunun zirvesine ve meşakatten de kurtulamaz⁹.

Bunlar, mertçe ifade edilmiş asil duygulardır. İdealleri yok olmuş, kaderin kendine verdiği bütün sıkıntıları normal olarak karşılayan, bitkinliğin, yokluğun samimi ifadeleridir. Bu devir, vahşî ve karışık bir dönemdi. Zuheyr'in belirttiği gibi, kabile ve aileler arasında kan davaları, hayatı sisleriyle boğuyordu. Bazı düşünce sahibi erdemli insanlar, haklı olarak o dönemde çıkıp, kendi kendilerine: “Hayatın değeri ve anlamı nedir? Nereye gidiyoruz?” gibi soruları soruyorlar; fakat bu sorulara putperest inancından cevap alamıyorlardı.

Hız.Muhammed'in yaşadığı Arabistan'da sadece putperestlik hüküm sürmüyordu. Yahudi kolonistleri çok daha önceleri Hicaz'a yerleşmişlerdi. Muhtemelen en eski intikaller, Filistin topraklarının Titus veya Hadrian tarafından işgali ile başlamıştır. Bazı Yahudi mültecileri, yeni iskan ettikleri topraklarda kendilerinin de akrabaları olan Arap halkı ile kaynaşmışlar, bazı şiirlerin de temas ettiği gibi, kısmen de olsa Araplaşmışlardır. Yahudilerin çoğunluğu ise, ticaretle teknik alanlarda bölgesel bir gelişmeye öncü olmakla birlikte, dinlerini muhafaza da büyük gayret göstermişler ve kendi dinlerinde kalmayı başarmışlardır. Onlar, çöldeki tuz misali, muhafazakâr olarak ayrı bir topluluk halinde Araplar içerisinde yaşamışlardır. Hicâz bölgesinde, onların dini bağlılıklarına ve manevi değerlerine karşı çıkılmamıştır. Yemen bölgesinde ise Yahudi mültecileri arasında durum biraz farklı cereyan etmiştir. Tubba' Es'ad Kâmil'in ileri sürdüğü Yahudiliğin bu bölgeye girişi ile ilgili anlatılan menkıbeler, doğru olmasa gerektir. Bilinen gerçek şudur ki, VI. asrın başlarına doğru Yahudilik, Hıristiyanlıkla birlikte bu bölgeye yerleşmiştir. Yahudilik inancını kabul eden Himyerî Kralı Zû Nuvâs'ın sayesinde Yahudilik, Hıristiyanlığa karşı kanlı mücadeleler neticesinde bir

---

⁹ İmru'u'l-Kays, *Dîvân*, nşr. De Slane, Paris 1837, Arapça metin, s.22, beyit:17 vd.; Ahlwardt, *Dîvâns of the Six Ancient Arabic Poets*, London 1870, s.154, byit: 57-59 (nr.52); İmru'u'l-Kays, *Dîvân*, Beyrut, 1392/1972, s.145.

galibiyet kazanmıştır¹⁰. Böylece Yemen bölgesinde Hıristiyanlık, Necrân'ın dağlık bölgelerinde sıkıştırıldı. Bu dinin en fazla taraftar bulduğu yerler, Gassâni ve Hîre'ye bağlı, Arap askerleri tarafından korunan, Roma ve İnan sınırlarında yer alan Kuzey ve kuzey doğu bölgeleridir.

Hîre şehrinin, 'İbâdî diye isimlendirilen büyük bir Hıristiyan nüfûsünü barındırdığı bilinmektedir. Onlar vasıtasıyla Babilonya Ârâmî kültürü, Yarımada'nın bütün bölgelerine yayılmıştır. Tarefe ve el-Mütelemmis gibi şairlerle ilgili rivâyetlerden anlaşıldığı üzere, onlar, Araplardan çok önceleri yazıyı öğrendiler ve muhteva bakımından oldukça farklı, Arapça ile yazılmış en eski şiirleri ortaya koydular. Maalesef, bu şiirlerin çoğu, İslâm öncesi şiirlerin bize ulaşmasını kendilerine borçlu olduğumuz şiir râvilerinin geleneksel Arap şiir modellerine bağlı olmaları ve bunun dışında herhangi bir şeyi nakletmemeleri sebebiyle kaybolmuştur.

'İbâdî şâirlerin en meşhuru, kitabımızın önceki sayfalarında hayatı kısmen anlatılan 'Adî b. Zeyd'dir. 'Adî, şiir münekkiteri tarafından şehirde yaşamış biri olmasından ötürü, ilk tabaka şairleri arasında sayılmaz¹¹. Bundan dolayı aşağıdaki anekdot ilgi çekicidir: Şair el-'Accâc'ın, çağdaşları et-Tirimmâh ve el-Kumeyt hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Onlar bana gelir, şiirdeki nâdir ifadeler hakkında soru sorarlardı, ben de onlara cevap verirdim. Daha sonra onların yine bu ifadeleri yanlış kullandıklarını görür, dehşet içinde kalırdım. Muhtemelen bu yanlışlıklarının ana nedeni şuydu. Onlar, görmediğini tasvire kalkışan şehirli şâirlerdi. Ben ise gördüğümü tasvir eden bedevî bir şâirdim”.

'Adî en fazla şarap konulu şiirleri ile tanınmıştır. Doğu Hıristiyanlığı daha ziyade içki ve şarap ticareti ile uğraşıyordu. Böylece onların dini (Hıristiyan) akideleri, Şair el-A'şâ'ya Hıristiyanlığı öğrettikleri iddia edilen tüccarlar tarafından Arabistan'ın merkezine taşınmıştır.

---

¹⁰ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, Beyrut 1390/1970, s.277; el-Ya'kûbî, *Târîh*, I, 199; Tülücü, Süleyman, *Zuheyir b. Ebî Sulmâ ve Edebî Kişiliği*, s.17.

¹¹ Bk. el-Esma'î, *K.Fuhûleti's-şu'arâ'*, nşr. Torrey, 1971, s.11; Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s.44.

'Adî, içki içer, sarhoş olurdu. Ancak onun şiirlerinde “ölüm” düşüncesi kendini daima hissettirmiştir. Meselâ o, bir şiirinde, mezarlıktan yürüdüğünü ve ölü kimselerin kendisine şöyle dediklerini dile getirmiştir:

Biz ölüleri gören kimseler, kendi kendilerine şunları söylesin,
Zevâl mevsimi süratli bir şekilde bana doğru gelmektedir.

Muhkem dağlar ebediyen dayanabilir mi?
Zamanın hadiselerine ve her şeye katlanabilirler mi?

Bizim yanımızda kalan nice yolcular var!
Onlar, içerisine su katılmış şarap içmektedirler.

Şarabı temizlemek için her sürahinin ağzında süzgeçler,
Güzel eğerler içerisinde tepinmekte olan cins atlar.

Bir zamanlar, o ölüler güzel bir hayat yaşadılar.
Bedbahtlıktan korkmadılar, tembel tembel eğlendiler.

Sonra (ey yolcu) bak! Zaman onların hepsini bir çöp gibi silip
süpürdü.

İnsanlar, hızla dönen zamanın önüne daima bir av gibi düşerler.

Zaman, en cesur ve en iyileri bir müddet muhafaza eder.
Gece gündüz ise, hazzın öldürücü arayışındadır¹².

---

¹² 'Adî b. Zeyd el-'İbâdî, *Divân*, nşr. Muhammed Cebbâr, Bağdat 1385/1965, s.82-83;

Rivâyetlere göre, bu şiirlerin söylenmesi, Hîre'nin meşhur hükümdarlarından biri olan Nu'mân el-Ekber'in Hıristiyanlığı kabul etmesine neden olmuştur. Bu hikâye, Hıristiyan dini ile ilgili Arap şiirinin, putperest kimseler üzerindeki etkiyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hîre ve Gassân sarayları, kendisini himaye edecek birini arayan veya kazanç peşinde koşan şairler tarafından sık sık ziyaret edilen yerler arasındaydı. en-Nâbîga, Lebîd ve el-A'sâ gibi şairlerin şiirlerinde az temas edilse de, bu kültürden uzak kalmadıkları kuvvetle muhtemeldir.

Dinî izler, inkâr edilemeyecek bir şekilde İslâm öncesi Arap şiirinde mevcuttur. Önceleri, bu gibi şiir parçalarının sonradan uydurulmuş olduğu ileri sürülmesine rağmen, günümüzde bu iddia artık geçerliliğini kaybetmiştir. Von Kremer, Sir Charles Lyall ve Wellhausen'in ileri sürdüğü deliller bunu kuvvetlendirmektedir: Birçok durumlarda, bu gibi şiirlerde dile getirilen dini söylemler, İslâm ile doğrudan bağlantılı değildir ve bu izlerin bulunduğu metinler, İslâm orijinli değildir. Muhtemelen bunlar, Yahûdi ve Hıristiyan dinlerinin yayılmasının tabîî bir neticesidir¹³.

'Adî b. Zeyd, şiirlerinde geceye kalmış yolcuları ağırlamak için evini aydınlatmış hücredeki keşiş gibi kimselere, sık sık işaretlerde bulunmaktadır. Züheyr gibi o da, kötü davranışlarından dolayı insanların ceza göreceği hesap gününe, Semâvî kitaplara; ahlâki davranışlara, ölümü düşünüp ibret almaya, servetten ziyade erdemli bir yaşam sürmeye önemli vurgularda bulunur. Bunları, İslâm için uygun zemini oluşturmada rol oynamışlardır. Her geçen zaman da bu iddiaları kuvvetlendirmektedir.

Cheikho, Louis, *Şu'arâ'un-Nasrâniyye*, Beyrut 1967, I, 441-442.

¹³ Bk.Von Kremer, "Ueber die Gedichte des Labyd", *SBWA Phil. Hist. Klasse*, Vienna 1881, s.555 vd.; Wellhausen, *Reste Arabischen Heidentums*, s.224 vd.